

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

فهرست مطالب

۷	مقدمه
۱۱	فصل اول : پیدایش خط و تطور آن
۱۳	پیدایش خط
۱۵	تطور انواع خط در ایران
۱۶	تطور خط فارسی
۱۷	خط و زبان در ایران باستان
۱۹	خط و زبان در زمان پادشاهی عیلام
۲۳	خط در عهد آریایی های ایرانی
۲۴	دوره اول : دوره مادها
۳۰	دوره دوم : هخامنشیان
۴۹	دوره سوم : سلوکیان
۵۲	دوره چهارم : پارتیان (اشکانیان)
۶۰	دوره پنجم : ساسانیان
۷۵	فصل دوم: تاریخچه مواد کتابت و کتاب
۷۷	پیشینه و تحولات مواد کتابت
۷۹	سنت سفاهی
۸۴	عوارض سنت سفاهی
۸۵	کتاب، یک مفهوم و چند مصداق
۸۶	مفهوم کتاب
۹۱	دبیر و دیوان
۱۰۳	شناخت کاغذ
۱۰۴	پیدایش کاغذ
۱۰۵	دانش و صنعت کاغذ در ایران باستان
۱۰۸	کتاب و کتابت در ایران باستان
۱۲۳	فلسفه و حکمت در ایران باستان

- کتاب در حوزه های مختلف ۱۲۷
- آثار منقوش ۱۳۳
- فصل سوم : کتابخانه ها در ایران باستان ۱۳۷
- مفهوم کتابخانه در ایران باستان ۱۳۹
- مجموعه ها و کتابخانه ها در عصر ایران باستانی ایران ۱۴۳
- گنجور و کتابدار ۱۵۰
- منابع ۱۵۳

مقدمه

در حیطه فرهنگ و تمدن ایران باستان پژوهش‌های خرد و کلان فراوانی صورت پذیرفته که حاصل آنها مؤید وجود فرهنگ بسیار غنی در بین ایرانیان عهد باستان است. بی‌شبهه خط و زبان که یکی از اساسی‌ترین جنبه‌های ارتباط بین اقوام و گروه‌هاست؛ برخاسته از فرهنگ مردم ایران زمین است.

هر فرد منصفی با نگاهی مختصر به تاریخچه خط و زبان در ایران، متوجه اهمیت و منزلت ویژه آن برای ایرانیان می‌شود. پیشینه خط و زبان به اندیشیدن و تفکر باز می‌گردد. چرا که بشر باید یافته‌های خود را در جایی ثبت می‌کرد و اگر ثبت نمی‌شد رفته رفته به وادی نسیان سپرده می‌شد. بنابراین، اهمیت خط در ثبت وقایع است تا بشر بتواند در طول دوره‌های مختلف تاریخی از آن استفاده نماید.

با امعان نظر به اهمیت ثبت یافته‌ها این سؤال به ذهن متبادر می‌گردد که با توجه به افزایش یافته‌ها در رشته‌های مختلف و وجود حوادث و بلایای طبیعی و پیش‌بینی نشده که امکان امحای آثار ثبت شده می‌افزود، سرنوشت نگهداری یافته‌ها چه می‌شد؟ مسلماً راهی برای در امان ماندن آنها در مقابل حوادث روزگار وجود داشت. نگهداری و حفظ آثار ثبت شده در مجموعه‌ای است که به مفهوم امروزی «کتاب» خوانده می‌شود.

نوشته‌ها ابتدا بر روی پوست حیوانات و صفحات گلین بوده است. بنابراین، کتاب‌ها عمدتاً به صورت الواح بوده‌اند. با اختراع کاغذ، کتابت ایرانیان وارد مرحله جدیدی شد که آن مرحله تطور و تحول کتابت است. در این زمینه باید از دفترهای شاهی یاد کرد که وقایع‌نامه‌ها و تاریخ پادشاهان در آن گردآوری می‌شد.

با گذشت زمان و همراه با رشد علوم و گونه‌گونی دانش، کتاب‌ها در موضوعات مختلف طبقه بندی شدند و هر کدام از موضوع‌ها در جای خاص خود نگهداری می‌شد. اما برای در امان ماندن از حوادث، گنجینه کتاب‌ها باید در جایی بر پا می‌شد. آن مکان جایی جز «کتابخانه» به مفهوم امروزی نبود. بر این اساس، کتابخانه‌ها نیز دسته‌بندی‌های مختلفی یافتند که در جای خود به آن اشارت می‌رود. برای حفاظت از کتاب‌ها افرادی بودند که کتابخانه را اداره می‌کردند که به آنها گنجور یا به مفهوم امروزی کتابدار می‌گفتند که نقش راهنما و مدیر را داشتند.

مجموعه پیش رو که در ۳ فصل و چند بخش سامان گرفته به سیر تطور کتاب و کتابخانه از منظر تاریخی می‌پردازد.

فصل اول به پیدایش خط و تطور و تحول آن در دوره‌های مختلف تاریخی می‌پردازد. فصل دوم شامل تاریخچه کتاب و مواد کتابت و بررسی کتاب‌ها در حوزه‌های مختلف است. فصل سوم اشاره به کتابخانه‌ها و انواع کتابخانه در عصر باستانی ایران دارد.

اندیشه تهیه اثری که قابلیت پاسخگویی به سؤالات اساسی درباره تاریخ کتابخانه در ایران باستان را داشته باشد، آرمانی بود که ذهن نگارنده را سال‌ها به خود مشغول کرده بود. این آرمان‌پردازی از زمانی نضج گرفت و پرورش یافت که نگارنده در پس سال‌ها فعالیت و کسب تجربه در عرصه کتاب و کتابخانه و با توجه به سوابق تحصیلی و مطالعاتی در زمینه تاریخ، با این خلاء و کمبود، بیش از پیش آشنا شد و بار مسئولیتی را در این عرصه احساس کرد که می‌بایست به انجام می‌رسید. بنابراین، پس از مشورت با صاحب‌نظران گرانمایه این عرصه، تصمیم بر تهیه اثری در این زمینه گرفته شد.

کتاب حاضر بی‌شبهه، اولین اثر مدون در نوع خود محسوب می‌گردد. یکی از مشکلات عرصه تاریخ‌نگاری کتابخانه‌های ایران در عهد باستان، کمبود منابعی است که به طور مستقیم به این موضوع پرداخته باشند. در مدت سه سال

و اندی که نگارنده مشغول جمع‌آوری و بهره‌مندی از منابع موجود بود، اطلاعات چندانی به دست نیاورد.

یکی از اهداف نگارنده از تدوین کتاب، پر کردن نقصان منابع و برداشتن گامی هر چند کوچک در موضوع مورد مطالعه بود.

مایه امتنان خواهد بود که خوانندگان و صاحب‌نظران و علاقمندان عرصه کتاب و تاریخ ایران باستان با نقد و راهنمایی خود، نگارنده را برای اثری کامل‌تر در این عرصه یاری نمایند.

در اینجا لازم می‌دانم از مشارکت مشفقانه استاد گرانقدر جناب آقای کامران فانی شکر و قدردانی نمایم و همچنین سپاس خود را تقدیم سرکار خانم دلاوری کاشانی کنم که با حوصله فراوان کار حروفچینی کتاب را انجام رساندند. همچنین از جناب آقای داود آقارفعی که ویرایش و ازگانی کتاب را برعهده داشتند نیز سپاسگزارم.

سادات - پاییز ۱۳۸۷